

EEN SILVERE SAK TABAKSDOOS

Een blik op de kaart van Noordholland laat zien dat de stad Enkhuizen in het verleden een strategisch belangrijke vesting is geweest. Gelegen op een in zee vooruitspringende landtong heeft Enkhuizen de toegang tot de kom van de Zuiderzee kunnen beheersen. De zeeëngte tussen deze stad en Staveren kon, indien men dit wenste, afgesloten worden. Dat Enkhuizen in het begin van de tachtigjarige oorlog de zijde van de Prins heeft gekozen is mede bepalend geweest voor het verloop van de oorlog ter zee.

Zodra men een zeekaart van de voormalige Zuiderzee onder ogen krijgt, valt het op, dat de landtong, waarvan de stad Enkhuizen het uiterste puntje vormt, een onderzeese voortzetting heeft in het zogenaamde Enkhuizerzand. Deze plaat, een abrasieplaat zouden de geologen zeggen, is in de loop der eeuwen door een langzaam voortgaande stijging van het zee-niveau, onder water verdwenen. Het Enkhuizerzand is geen egale zand-massa; het is doorsneden met geulen en ruggen, die kleine schepen de mogelijkheid bieden hun weg over de plaat te vinden. In de vijftiende en zestiende eeuw werd deze zandvlakte ervaren als een bolwerk voor de stad. A. Goos schrijft in zijn Nieuw Nederlandsch Caertboeck, verschenen in 1616: *"Enckhuysen is uyt der natueren een zeer stercke stadt, overmits hare gheleghenthey/ ende de verholen zanden oft Droochten/ in de ze/ als bolwercken/ liggende/ teghen het aenkomen van de schepen der*

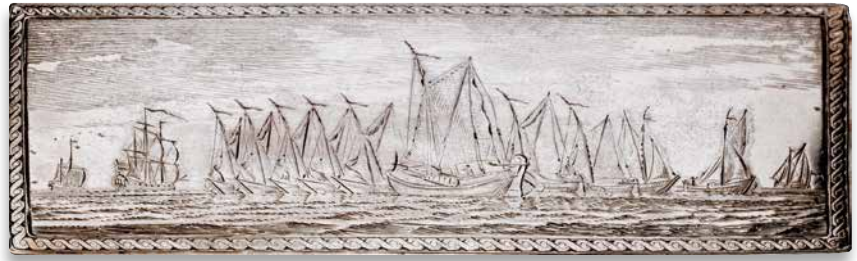
vyanden die de stadt enich hinder zouden willen doen. Want de diepte tusschen de zanden is niet dan met grote behendigheyt te bezeylen/ zodat de schepen voor de windt aenkomende/ qualijck weder te rugge kunnen zonder tegen 't geweldt der stadt aen te moeten/ die dan altyt ghenoech op haer hoede kan wezen."

Er bestonden dus doorvaarten door het Enkhuizerzand naar en van Enkhuizen, maar men moest deze nauwkeurig kennen en in verschillende zeekaartboeken vindt men zeilaanwijzingen voor het naderen en verlaten van de stad.

Tot ongeveer 1600 was het vrachtschip bij uitstek de boeier. Hoewel men onder schepen van dit type al grote exemplaren aantrof, was de gemiddelde diepgang ongeveer 10 voet. Op plattegronden van Enkhuizen van Waghenaar ziet men ook voor die tijd, grote schepen in de haven liggen.

Na 1600 werd mede door de ontwikkeling van het fluitschip, de vorm, inhoud en diepte van de schepen vergroot. Hierdoor werd de Zuiderzee een marginale zee en slechts kleinere schepen konden van de doorvaarten door het Enkhuizerzand gebruik maken. In de tweede helft van de twintigste eeuw doet het zelfde verschijnsel zich voor bij de Noordzee, die voor de supertankers een marginale zee is geworden met alle gevolgen van dien voor de havenstad Rotterdam.

Na 1600 krijgen de havensteden rondom de Zuiderzee een nieuw probleem. Behalve met de grotere diepgang van de schepen krijgen ze te maken met de aanslibbing van hun haventoeegangen. Het stadsbestuur van Enkhuizen zal van 1590 af eeuwenlang moeten vechten tegen het opdringende zand en deze strijd zal haar vele duizenden guldens gaan kosten. De verzanding van de Zuiderzee is mijns inziens een onderdeel geweest

van een veel omvangrijker gebeurtenis, die verschillende veranderingen in de Zuiderzee ten gevolge gehad heeft. Binnen het kader van dit artikel is het niet mogelijk deze gebeurtenissen in detail te bespreken. Ik hoop er in een later artikel op terug te kunnen komen. In het kort gezegd vindt het volgende plaats. Door een waarschijnlijk zeer kleine verandering in het makro-klimaat, waardoor de gemiddelde jaartemperatuur in Europa daalt, neemt in de tweede helft van de zestiende eeuw de vergletscherings in Zwitserland toe. Het zoete water wordt in de vorm van ijs vastgehouden, waardoor de afvoer van de rivieren Rijn, IJssel en Vecht vermindert. De toevoer van het zoete water naar de kom van de Zuiderzee vermindert en het zoute water dringt op. De verzilting van de Zuiderzee neemt toe; dit blijkt zowel uit archeologische gegevens als uit verschillende archiefstukken. Doordat er per etmaal minder zoet water in de Zuiderzee geloosd wordt, wordt het evenwicht tussen het in- en uitstroom-systeem van Noorden Zuiderzee gewijzigd. In een klein bekken als de Zuiderzee kan men eigenlijk niet spreken van een getijdenmechanisme. De Noord- en de Zuiderzee moet men eerder zien als een stelsel van communicerende vaten en het is daarom beter om in plaats van eb en vloed te spreken van uit- en instroom. Als gevolg van het veranderde evenwicht neemt

de instroom via het Marsdiep toe, waardoor het grote obstakel, dat deze stroom op haar weg naar de Zuiderzee ontmoet, namelijk het Breezand, aangetast wordt. Uit lodingen en zeekaarten blijkt, dat er in enkele eeuwen een diepe geul door het Breezand is uitgeschuurd. Het opgewoelde zand wordt door de instroom meegevoerd naar de kom van de Zuiderzee, waar het op de plaatsen met een geringere stroomsterkte tot bezinken komt, zoals in de kom van de Zuiderzee, in de geulen van het Enkhuizerzand, voor de kust van Makkum, Workum etc.

Uit de vroedschapsresoluties blijkt, dat de stad Enkhuizen al in 1590 maatregelen neemt om de strijd met het zand aan te gaan. Deze strijd, die het financieel vermogen van de stad te boven zal gaan, wordt pas omstreeks 1900 beëindigd, wanneer de stroomgeleidende dammen langs het Krabbersgat geheel gereed zijn.

De geschiedenis van de strijd tegen het opdringende zand had tot voor kort weinig voorwerpen opgeleverd, die geschikt waren voor expositie in een museum. Alleen enkele archiefstukken, een tekening en een prent toonden iets van het probleem, waarmee de stad Enkhuizen eeuwenlang geworsteld heeft.

In het najaar van 1966 werd echter op een veiling te Amsterdam een

zilveren tabaksdoos met inscriptie aangeboden. Deze doos met een gewicht van ongeveer 280 gram en met de afmetingen 14,3, 6 en 2,8 cm werd door het Zuiderzeemuseum aangekocht. De bovenzijde van deze zeer fraai bewerkte doos toont een gedeelte van de Zuiderzee met daarop in de linkerhoek een haringbuis en een oorlogsschip. In het midden op de voorgrond en rechts op de achtergrond zijn twee zogenaamde moddermopsjes afgebeeld, waarvan de stad Enkhuizen een aantal (vermoedelijk vier of vijf) bezat. Deze schepen werden speciaal gebouwd voor het transport van het opgebaggerde zand. In het midden treft men verder nog een aantal schokkerachtige vaartuigen aan. Vermoedelijk zijn dit vissersvaartuigen geweest, die door de aannemer gehuurd werden voor het transport van het zand. In het archief te Enkhuizen bevindt zich een Contract van Aanneming wegens t'diepen op de Bank in t'Crabbersgat, gedateerd mei 1797. Artikel 1 van deze conditie luidt: *"Er moeten vier haringschuytjes zijn, welke met de agtervloed ter plaatse moeten weezen daar t' diepen moet geschieden."* Dit type vaartuigen wordt in Enkhuizen, op Urk en in Vollenhove thans nog haringschuit genoemd. Men zou dus kunnen aannemen, dat de vissersvloot van de Enkhuizer Zuiderzeevissers in ieder geval vanaf omstreeks 1750 uit haringschuiten of schokkers heeft bestaan.

Op de achterzijde van de tabaksdoos komt naast het wapen van Enkhuizen de volgende vermelding voor:

"De bank of het Krabbersgat, gelegen in de Zuyderzee; voor de stadt Enchuysen, is uytgediept in den Jaare Anno 1783. Door Ary van der Linden, Woonagtig tot Rotterdam."

Bij nasporingen in het Stadsarchief te Enkhuizen vond ik een stuk, gedateerd 25 november 1782, waarin de Heren Burgemeesteren van de stad Enkhuizen: *"Bij inschrijving besteden het uyttrekken oft uytkrabben van vijftien duysend lasten specie tot het verdiepen van de bank, gelegen in het Crabbersgat in de Zuiderzee voor de stad Enkhuizen."* Behalve allerlei bepalingen, waaraan de aannemers zich dienden te houden, komt in deze acte de volgende zinsnede voor:

"De aannemer, die het eerst sijnen aangenomene lasten heeft opgebracht, sal tot eene vereering genieten, een silvere sak tabaksdoos." Aan het slot van dit contract staat: *"De ondergetekende bekenne*

geteekent te hebbe de boovenstaande vijftien duysent last. Actim Enkhuyse den 25 November 1782. Ary van der Linde."

De zilveren tabaksdoos, die in de collectie van het Zuiderzeemuseum is gekomen, is dus door het stadsbestuur van Enkhuizen aan Ary van der Linde ten geschenke gegeven. Het gebeurt maar zelden, dat een voorwerp op deze wijze gedocumenteerd kan worden en men kan de burgemeesters van Enkhuizen slechts dankbaar zijn, dat zij dit geschenk zelfs in het contract hebben vastgelegd. Gezien de keuren is de doos in 1784 te Amsterdam vervaardigd. Behalve de kleine stadskeur van Amsterdam met daaronder de jaarletter -z-, draagt de doos het meesterteken ZH. en bovendien volgens het besluit van 1813 het Grote teken voor vreemde werken: een gekroond schild met de letter V.

U.E.E. Vroom was van 1973 tot 1987 directeur van het Zuiderzeemuseum.

